

NOMENCLÀTOR TOPONÍMIC DE LA CATALUNYA DEL NORD

Joan Anton Rabella i Ribas

Oficina d'Onomàstica.
Institut d'Estudis Catalans

ORIGEN DEL NOMENCLÀTOR

En el context de la situació de la llengua catalana a la Catalunya del Nord, amb una reculada en l'ús social molt significativa al llarg del segle XX, hi ha un àmbit, la toponímia, que presenta algunes característiques específiques. Des d'un punt de vista general, la toponímia nord-catalana ha patit més una francesització gràfica –i fonètica– dels topònims que ja existien (com podem comprovar, per exemple, en els mapes publicats per l'Institut Géographique National (IGN) en les edicions menys modernes) que no pas una substitució per topònims d'origen francès; aquesta situació possiblement ha estat afavorida per la gran riquesa i densitat de la toponímia a les comarques del nord de l'Albera.

A l'hora de plantejar-se, doncs, la realització d'un nomenclàtor calia tenir en compte aquesta situació i les repercussions a nivell oral de la recuperació de les formes normativament correctes dels topònims catalans. En aquest sentit ja s'havia advertit que formes lingüísticament normatives com, per exemple, *Palau* [pə'law] o *Cabestany* [kəβəs'taŋ] es pronunciaven sovint [pa'lo] i [kabesta'ni] com si fossin uns topònims francesos, de manera que es modificava precisament el nom propi, que és la forma fònica genuïna.

D'aquesta manera, l'objectiu de la realització d'un nomenclàtor a fi de preservar la toponímia nord-catalana com a patrimoni cultural i pel seu valor identificatiu s'havia d'adequar també a les necessitats de caràcter fonètic, és a dir, del seu ús oral. Per aquesta raó, de bon començament es va pensar que el nomenclàtor havia d'incloure obligatòriament una transcripció fonètica de tots els topònims, un plantejament que segueix precisament la Recomanació B de la *Conferència de les Nacions Unides per uniformar els noms geogràfics* (Ginebra, 4-12 de setembre de 1967), que estableix «que les recerques sobre el terreny i en oficines aportin informació sobre la forma escrita i oral del nom, i que la forma oral es consignï amb una notació fonètica reconeguda i que l'ortografia dels noms geogràfics s'ajusti al màxim possible a la pràctica ortogràfica habitual de cada país, tenint en compte, a més, les formes dialectals», la qual enllaça amb la recomanació també del Grup d'Experts de les Nacions Unides per als Noms Geogràfics (GENUNG) de portar a terme nomenclàtors que recullin la toponímia a partir d'uns criteris científics.

D'altra banda, i ateses les estretes relacions històriques i administratives de les comarques nord-catalanes amb el Fenollet, també es va decidir incloure, com a apèndix, en aquest nomenclàtor els topònims d'aquesta comarca de llengua, i per tant de toponímia, originà-

riament occitana. Per a aquesta tasca s'ha comptat amb la col·laboració de Patrici Pojada, doctor en filologia occitana per la Universitat de Tolosa. En aquest cas, s'hi inclou la forma catalana dels topònims, poc nombrosos, que tenen una forma històrica en la nostra llengua, però no s'hi ha consignat la transcripció fonètica de les formes occitanes, que no correspon a l'Institut d'Estudis Catalans sinó que és una tasca que pertocaria a l'Institut d'Estudis Occitans.

CONTINGUT

El *Nomenclàtor toponímic de Catalunya del Nord* parteix de la pronúncia viva i genuïna dels topònims, que s'hi consigna per mitjà de la transcripció fonètica, i comprèn els noms propis de lloc més significatius d'aquest territori, no solament els principals nuclis de població —ciutats, viles, pobles i llogarets— i edificis aïllats, sinó també els elements geogràfics més representatius, tant a nivell orogràfic com hidrogràfic.

El nomenclàtor es divideix en quatre parts: en primer lloc, una *Introducció* en què s'exposa la motivació i l'objectiu del nomenclàtor, se n'explica el contingut i les característiques concretes, com l'ordenació, el sistema de transcripció fonètica, l'ús d'abreviatures, etc.; en segon lloc, hi ha el *corpus central*, el que seria el nomenclàtor —és a dir, la llista de noms— pròpiament dit; en tercer lloc, conté, com a apèndix, la llista de topònims del Fenollet, i finalment hi ha un índex que inclou el nom dels municipis i dels caps municipals per facilitar-ne la consulta.

CARACTERÍSTIQUES DEL NOMENCLÀTOR

El *Nomenclàtor*, que conté aproximadament 2.400 topònims, està organitzat comarcalment (Aspres, Capcir, Alta Cerdanya, Conflent, Rosselló i Vallespir) i, dins de cada comarca, està ordenat *municipalment* (la terminologia més precisa, però, no seria parlar de *municipis* sinó de *communes*, que és un terme que en català, però, pot resultar ambigu o confusionari, de manera que resulta més entenedor fer servir l'equivalent en el nostre sistema administratiu). I dins de cada municipi, els topònims apareixen en ordre alfabètic. Concretament, sota el nom del municipi i la comarca, hi ha el nom del cap o caps municipals i, a sota, la resta de topònims ordenats alfabèticament:

Forques			Rosselló
Forques	<i>nucli</i>	[ˈfɪrkəs] estànd. [ˈfɔrkəs]	<i>Fourques</i>
Castell, el	<i>barri</i>	[əlkəsˈteʎ]	<i>Le Château</i>

Forques
Rosselló

Galcerana, la	<i>hidr.</i>	[ləɣəlsə'ranə]	<i>La Galcerana</i>
Illa, l'	<i>hidr.</i>	['liʎə]	<i>L'Illa</i>
Major, riu	<i>hidr.</i>	['riwmə'ʒu]	<i>Riu Major</i>
Roca, mas d'en	<i>edif.</i>	['mazdəm'rokə]	<i>Mas d'en Roca</i>
Sant Sebastià	<i>edif. hist.</i>	[\\sansəβəsti'a]	<i>Sant Sebastià</i>
Sant Vicenç	<i>edif. hist.</i>	['sambi'sens]	<i>Sant Vicenç</i>
Sant Vicenç, pla de	<i>orogr.</i>	[\\plaðə'sambi'sens]	<i>Pla de Sant Vicenç</i>
Setè, mas del	<i>edif.</i>	['mazdəlsə'te]	

Els topònims hi figuren a partir del nom propi, no del terme genèric quan en porten; així tindrem:

Roja, roca	<i>orogr.</i>	['rokə'ruʒə]	<i>Roque Rouge</i>
-------------------	---------------	--------------	--------------------

Però

Roca de Nyer, la	<i>edif. hist.</i>	[lə'rokəðə'ner(t)]	<i>Chapelle de la Roque</i>
-------------------------	--------------------	--------------------	-----------------------------

Perquè en el primer cas el mot *roca* manté el seu valor descriptiu, mentre que en el segon ja no, perquè correspon a un edifici i no a un element orogràfic.

Si el nom propi forma part de més d'un topònim, s'ha fet una entrada per a cada topònim i no s'han agrupat, a fi de facilitar la consulta individual dels noms:

Sant Amanç	<i>edif. hist.</i>	['santə'mans]	<i>Saint Amand</i>
Sant Amanç, ribera de	<i>hidr.</i>	[ri'βerədə'santə'mans]	<i>Rivière de Saint Amand</i>

Si el lloc té més d'un nom, s'apunta la segona denominació a sota. Aquest altre nom pot ser actual:

Andorra	<i>nucli</i>	[ən'dorə]	<i>Andorre</i>
(o les Cases d'Amunt)		[ləs'kazədə'mun]	

O també pot ser de caràcter històric. Si el nom s'ha fet servir fins fa poc o encara és viu, però clarament minoritari –sovint només conegut per part de la població de major edat–, s'indica per mitjà de l'abreviatura **trad.** 'tradicionalment' i també s'hi consigna la transcripció fonètica:

Real, la	<i>barri</i>	[ləre'al]	<i>Le Real</i>
(trad. Santa Maria la Real)		['santəmər'ialəre'al]	

Quan es tracta, però, de topònims significatius que només trobem en la documentació antiga i que no es poden considerar vius avui, també s'hi inclouen, però sense transcripció fonètica:

Ròvol, el	<i>hidr.</i>	[ə'l'roβul]	<i>Le Roboul</i>
(ant. mas d'en Llobet)			

Aquest nomenclàtor no és una llista exhaustiva dels topònims de cada terme, sinó que els noms que conté han estat triats en funció de la utilitat actual (és a dir, que són els noms que avui tenen un ús social més general) i pel seu valor significatiu —cultural, geogràfic o històric. D'aquesta manera, segons les comarques trobarem variacions en la freqüència de les categories geogràfiques, ja que els diversos territoris tenen característiques força diferents: el Rosselló, en plena expansió urbanística, recupera molts termes agrícoles per a denominar barris; el Vallespir i els Aspres presenten un hàbitat humà dispers, amb molts masos i cases; el Conflent té un habitatge dispers, però format per petits nuclis de població, i també compta amb un relleu accidentat, i el Capcir i l'Alta Cerdanya són zones d'alta muntanya que presenten força noms relacionats amb el relleu i amb els recursos naturals.

Després del nom català del topònim a la primera columna, a la segona hi ha la categoria geogràfica, que, en conjunt, ens informa del contingut del nomenclàtor:

<i>barri</i>	‘barri’
<i>com.</i>	‘comunicacions’
<i>edif.</i>	‘edificació’
<i>edif. hist.</i>	‘edifici històric’
<i>equip.</i>	‘equipament’
<i>hidr.</i>	‘hidrònim’
<i>indr.</i>	‘indret’
<i>jac. arqueol.</i>	‘jaciment arqueològic’
<i>lit.</i>	‘litoral’
<i>monum.</i>	‘monument megalític’
<i>orogr.</i>	‘orografia’
<i>urb.</i>	‘urbanització’

A la tercera columna, hi ha la transcripció fonètica feta a partir dels criteris de l'Alfabet Fonètic Internacional (veg. *Aplicació al català dels principis de transcripció de l'Associació Fonètica Internacional*, Barcelona, Institut d'Estudis Catalans, 1999). La transcripció fonètica s'ha fet seguida. Solament en el cas dels determinatius que no tenen un ús sistemàtic, s'han inclòs entre parèntesis dins dels claudàtors de la transcripció per assenyalar aquest caràcter opcional.

La forma transcrita reflecteix la pronúncia genuïna d'ús general per part de les persones que tenen un coneixement directe del topònim, és a dir, que correspon a la solució específica nord-catalana. En el cas dels noms de les poblacions i dels topònims geogràfics d'ús més general, es consigna, a més de la pronúncia pròpia, nord-catalana, la forma fonètica en llengua estàndard precedida de l'abreviatura *estànd.* Es tracta dels topònims més signifi-

tius, que són coneguts arreu del domini lingüístic i que, per tant, hem de considerar que tenen una forma general. Corresponen als noms dels municipis i nuclis de població principals:

Angles, els	<i>nucli</i>	[əɫˈzɑŋɡlis] <i>estànd.</i> [əɫˈzɑŋɡləs]	<i>Les Angles</i>
Jóc	<i>nucli</i>	[ˈʒuk] <i>estànd.</i> [ˈʒok]	<i>Joch</i>
Voló, el	<i>nucli</i>	[əɫβuˈlu] <i>estànd.</i> [əɫβuˈlu]	<i>Le Boulou</i>

Als orònims i hidrònims més rellevants:

Canigó, el	<i>orogr.</i>	[əɫkəniˈɣu] <i>estànd.</i> [əɫkəniˈɣo]	<i>Canigou</i>
Neulós, puig	<i>orogr.</i>	[punewˈlus] <i>estànd.</i> [ˈpudʒnəwˈlos]	<i>Puig Neulós</i>
Aude, estany d'	<i>hidr.</i>	[əsˈtaɲˈdawði] <i>estànd.</i> [əsˈtaɲˈdawðəs]	<i>Lac d'Aude</i>

I algun edifici històric:

Serrabona	<i>edif. hist.</i>	[ˈserəˈβunə] <i>estànd.</i> [ˈserəˈβonə]	<i>Serrabona</i>
------------------	--------------------	--	------------------

També s'especifiquen, precedides de l'abreviatura *altr.* 'altres pronúncies', les pronúncies alternatives que tenen un ús molt significatiu. Generalment corresponen a formes fonètiques de caràcter popular o local:

Elna	<i>nucli</i>	[ˈelnə] <i>estànd.</i> [ˈjelnə]	<i>Elné</i>
Guàrdia, la	<i>edif./nucli</i>	[ləˈɣwardiə] <i>estànd.</i> [ləˈɣwardi]	<i>La Guardia</i>

A la quarta columna trobem els topònims que podríem qualificar com a *oficials* en francès. De manera estricta, però, només els noms dels municipis tenen nom oficial, mentre que en la resta de topònims es tracta dels noms que apareixen a les llistes de les diverses administracions i entitats de l'Estat francès, principalment les solucions que trobem a l'IGN. Sovint es tracta, com ja indicàvem al començament, de formes francesitzades més que no pas de noms pròpiament francesos.

Finalment, i relacionat amb aquest darrer aspecte, hem d'indicar que en els pocs casos (8) en què s'ha incorporat topònims d'origen francès perquè avui són molt representatius i perquè s'ha considerat que el nomenclàtor no podia obviar uns topònims que actualment són una referència geogràfica i social, aquests van marcats amb un asterisc (que indica que no són topònims d'origen català): **Cité, la*; **Airelles, les*; **Valmy*; **Lido, el*; **Fauburg, el*; **Gare, la*; **Clairfont, i* **Chambon, mas*.

A TALL DE CONCLUSIÓ

La publicació del *Nomenclàtor toponímic de Catalunya del Nord* —en el moment de la realització d'aquesta conferència ja es troba a la impremta— és la culminació d'un pro-

jecte de l'Oficina d'Onomàstica de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans que es va iniciar l'any 2002 i que ha comptat en tot moment amb l'estreta col·laboració de Joan Peytaví Deixona, professor de la Universitat de Perpinyà i actualment membre de la Secció Filològica, que és qui, en bona mesura, ha proposat i revisat els topònims i les transcripcions fonètiques que conté aquesta obra. Així mateix, també hi ha participat, a més, de —com ja indicàvem— Patrici Pojada pel que fa a la toponímia occitana del Fenollet, Manel Figuera per a la toponímia de l'Alta Cerdanya.

Esperem que aquesta publicació, que apareixerà com a coedició entre l'Institut d'Estudis Catalans i la Universitat de Perpinyà, tingui una bona difusió al territori de la Catalunya del Nord, tant als ajuntaments com a les entitats culturals nord-catalanes i per part de la Universitat de Perpinyà, de manera que pugui contribuir, a nivell pràctic, a fer conèixer la forma catalana normativa dels topònims i a afavorir l'ús de la toponímia correcta, i, a nivell cultural, a la preservació de la toponímia nord-catalana.

BIBLIOGRAFIA BÀSICA

- BASSEDA, LL. (1990): *Noms de lloc de la nostra terra. Toponymie historique de Catalunya Nord*. Prada: Terra Nostra.
- BECAT, J. (2000): *La situació del català a França. Aspectes jurídics i docents i estudis sobre la matèria*. Barcelona: Institut d'Estudis Catalans.
- BECAT, J. (2002): «Els topònims dels mapes i documents públics a França: normes procediments de correcció, debat ciutadà i jurídic, situació i actituds a Catalunya Nord», dins *Congrés Internacional de Toponímia i Onomàstica Catalanes*. València: Universitat de València, pàg. 927-947.
- CAILÀ, M.; ESCUDERO, J.P. (2005): «Història dels noms de Reiners. Les arrels d'un poble del Vallespir». Barcelona: Institut d'Estudis Catalans; *Treballs de l'Oficina d'Onomàstica*, x.
- INSTITUT D'ESTUDIS CATALANS (1999): *Aplicació al català dels principis de transcripció de l'Associació Fonètica Internacional*. Barcelona.
- PONSICH, P. (1980): *Límits històrics i repertori toponímic dels llocs habitats dels antics «Països» de Rosselló-Vallespir-Conflent-Capcir-Cerdanya-Fenelledès*, Revista «Terra Nostra», núm. 37, Codalet.
- PORTET, R-L (1983): *A la recerca d'una memòria: els noms de lloc del Rosselló (microtoponímia)*. Perpinyà: Publicacions del CDACC.